

ISSN 2591-1201

LETNIK 6 • 2022 • ŠTEVILKA 2

D i l e m e

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

Dileme

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

Dilemmas

Review of Slovene Contemporary History

Izdajatelj in založnik

Študijski center za narodno spravo

Naslov uredništva

Tivolska 42, 1000 Ljubljana

Odgovorni urednik

dr. Tomaž Ivešić (Slovenija)

Glavni urednik

dr. Renato Podbersič (Slovenija)

Tehnični urednik

dr. Matic Batič (Slovenija)

Uredniški odbor

dr. Bojan Dimitrijević (Srbija), ddr. Igor Grdina (Slovenija), dr. Tamara Griesser Pečar (Avstrija), dr. Damjan Hančič (Slovenija), dr. Marica Karakaš Obradov (Hrvaška), dr. Tomaž Kladnik (Slovenija), dr. Jože Možina (Slovenija), dr. Oskar Mulej (Avstrija), dr. Jelka Piškurić (Slovenija), dr. Igor Salmić (Italija)

Spletni naslov

<https://www.scnr.si/dileme.html>

Članki so recenzirani. Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji. Ponatis člankov je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

The articles have been peer-reviewed. The authors are solely responsible for the content of their articles. No part of this publication may be reproduced without the publisher's prior consent and a full mention of the source.

Redakcija te številke je bila zaključena 15. 11. 2022.

Lektoriranje in prevod povzetkov

DigitPen

Oblikovanje in prelom

Inštitut Karantanija

Tisk

Itagraf, d. o. o.

Naklada

150 izvodov

Cena te številke

15 €

ISSN 2591-1201

D i l e m e

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

D i l e m m a s

Review of Slovene Contemporary History

LETNIK 6 • 2022 • ŠTEVILKA 2

VSEBINA

Razprave

Igor Grdina

Bogdan Radica in Slovenci

9

Ivo Jevnikar

*Vloga političnih beguncev iz Slovenije pri oživljanju
slovenstva v zamejstvu v Italiji*

67

Jernej Vidmar Bašin

*Krajši pregled represije jugoslovanskega režima ob
zahodni meji od konca vojne 1945 do srede petdesetih let*

95

Tomaž Simčič

*»V šolah ni mesta za politično propagando« (J. P. Simoni)
Slovensko šolstvo na Tržaškem in Goriškem pred
podpisom Pariške mirovne pogodbe in po njem v luči
zapisnika seje o tekočih vprašanjih šolstva z dne 6.*

avgusta 1946

115

Petar Grubišić

*Agrarian Reform and Colonization as the Foundations
for the Legitimate Rule of the Yugoslav Socialist
Government: The Gateway towards Collectivization in
Slavonia and Vojvodina*

141

Matevž Tomšič
*Odgovornost etabliranih elit za vzpon
populizma v Evropi*
167

Poročila s konferenc

Špela Chomicki, Petra Grabrovec
*Fašizem – Sto let pozneje: Stanje raziskav in nove
raziskovalne perspektive, Pivka, 19. 10. 2022*
193

Recenzije

Tomaž Kladnik
*Serhii Plokhyy, Vrata Evrope:
Zgodovina Ukrajine, Založba UMco, Ljubljana 2022*
201

Tamara Griesser Pečar
*Anton Pelinka, Faschismus?
Zur Beliebigkeit eines politischen
Begriffs, Böhlau, Wien–Köln 2022*
207

Renato Podbersič ml.
*Vladimir Geiger, Pero Šola, Marko
Krnzarić, Groblje hrvatskih vojnika
na Mirogoju, Zagreb, 1941.–1945.,
Hrvatski institut za povijest 2022*
213

R a z p r a v e

DOI: 10.55692/D.18564.22.10

Prejeto: 27. 9. 2022
1.01 izvirni znanstveni članek

Tomaž Simčič¹

*»V šolah ni mesta za politično
propagando« (J. P. Simoni)*

*Slovensko šolstvo na Tržaškem in
Goriškem pred podpisom Pariške
mirovne pogodbe in po njem v luči
zapisnika seje o tekočih vprašanjih
šolstva z dne 6. avgusta 1946²*

Izvleček

Razprava želi prikazati stanje slovenskega šolstva v coni A nekdanje Julijske Benečije pred podpisom Pariške mirovne pogodbe

- 1 Tomaž Simčič, upokojeni profesor zgodovine in ravnatelj, Trst (I), tomazsimcic58@gmail.com.
- 2 Prispevek je nastal v okviru znanstvenega posveta Študijskega centra za narodno spravo in Društva slovenskih izobražencev *Ob 75-letnici Pariške mirovne pogodbe: posledice za primorski prostor*, ki je potekal 23. septembra 2022 v Trstu.

10. februarja 1947 in po njem. Pri tem izhaja iz zapisnika seje, ki je bila 6. avgusta 1946 na sedežu Zavezniške vojaške uprave v Trstu in je bila namenjena obračunu prvega šolskega leta po osvoboditvi izpod nacifašizma. Zapisnik hrani zgodovinski arhiv Tržaškega pokrajinskega šolskega urada in doslej ni bil tema zgodovinske analize. V njem pridejo do izraza poglobitni vozli šolske ureditve, ki so bili takoj po vojni predmet ostrega soočenja med različnimi političnimi dejavniki. Ugotovitve, ki izhajajo iz omenjenega zapisnika, avtor primerja z izsledki znanstvene literature o isti temi. V drugem delu predavanja avtor obravnava spremembe, ki so nastale po 15. septembru 1947, ko so stopila v veljavo določila Pariške mirovne pogodbe. Zlasti se zaustavi pri različnih posledicah, ki jih je ta zgodovinski korak imel za slovenske šole na Tržaškem in Goriškem.

KLJUČNE BESEDE: 1946/47, Pariška mirovna pogodba, Primorska, zgodovina šolstva, John P. Simoni

Abstract

The aim of this article is to present the state of Slovenian education in the Zone A of the former Julian March before and after the signature of the Paris Peace Treaty on 10 February 1947. It draws on the minutes of the session held on 6 August 1946 at the headquarters of the Allied Military Government in Trieste, as this session was intended for the review of the first school year after the liberation from Nazifascism. The minutes are kept in the historical archives of the Trieste provincial office for Slovenian education and have never before been the subject of historical analysis. They reveal the school system's main difficulties, which were the subject of a fierce clash of different political factors in the immediate post-war period. The author compares

the findings obtained from these minutes with the findings of the scientific literature on the same topic. In the second part of the paper, the author discusses the changes that occurred after 15 September 1947, when the provisions of the Paris Peace Treaty came into force. He draws particular attention to the various consequences of this historic step for the Slovenian schools in Trieste and Gorizia.

KEY WORDS: 1946/47, Paris Peace Treaty, Primorska region, History of Education, John P. Simoni

Obnova slovenskega šolstva na Primorskem³ takoj po koncu druge svetovne vojne je bila že večkrat predmet strokovne obravnave. Natančno je bil obdelan normativni okvir, s katerim so angloameriški zavezniki slovenski šoli določili temeljne značilnosti njenega ustroja. Pozornost raziskovalcev so pritegnila tudi politična razhajanja, ki so Slovence takoj po vojni razdelila med odločne pristaše zavezniške politike in njihove ravno tako odločne nasprotnike. Manj raziskano je vsakdanje delovanje šolske uprave, saj je primarni vir za tovrstno rekonstrukcijo, namreč arhiv šolskih uradov, še neraziskan. Eden od dokumentov iz omenjenega arhiva je tudi zapisnik seje z dne 6. avgusta 1946, na katerem so odgovorni za šolstvo obravnavali potek šolskega leta 1945/46. Zapisnik omogoča vpogled v šolstvo problematiko v Julijski Benečiji v dneh, ko so v Parizu padale odločitve o njeni prihodnosti.

3 Iz tega okvira sta bili od obmejnih pokrajin, naseljenih s Slovenci, izvzeti le Benečija in Kanalska dolina. Anton Kacin je to dejstvo označil kot »eno od zamujenih usodnih prilik iz prvih mesecev po koncu vojne.« Glejte: Anton Kacin, »Dolga pot do zakona za slovenske šole«, v: *Koledar 1962* (Gorica: GMD, 1961), 79.

Zapisnik seje 6. avgusta 1946

6. avgusta 1946 je bil na sedežu Zavezniške vojaške uprave (ZVU) v Trstu sestanek, ki so se ga udeležili načelnik prosvetnega oddelka ZVU John P. Simoni, strokovni svetovalec za italijanske šole Antonio Andri, strokovni svetovalec za slovenske šole Srečko Baraga, tržaški superintendent Vittorio Rubini, goriški superintendent Guido De Vetta, puljski superintendent Villa, okrožni nadzornik za italijanske šole v Trstu Vittorio Furlani, okrožni nadzornik za italijanske šole v Gorici Bettiol, okrožni nadzornik za slovenske šole v Trstu Vladimir Žitko ter okrožni nadzornik za slovenske šole v Gorici Anton Kacin.

Sestanek je potekal kmalu po zaključku prvega povojnega šolskega leta,⁴ to se pravi skoraj leto dni po tem, ko je v t. i. coni A, se pravi na ozemlju nekdanje Julijske Benečije in Istre, ki je stalo zahodno od t. i. Morganove črte, ZVU šolstvu že postavila temeljni normativni okvir. Kot znano, je namreč že avgusta 1945 upravno navodilo ZVU potrdilo, da *»ostanejo v veljavi vsi italijanski zakoni in pravilniki, ki se tičejo učnega načrta in šolstva sploh in ki so veljali pred septembrom 1943, razen onih, ki so jih odpravili, nadomestili ali izpopolnili sedanji ukazi in ukrepi«*, v isti sapi pa določilo, da *»italijanski prosvetni minister nima oblasti nad ozemljem Julijske Benečije, ki je pod nadzorstvom ZVU«*.⁵ To je pomenilo, da so v šolskem letu 1945/46 na vsem ozemlju ZVU šole še naprej delovale po italijanski šolski zakonodaji, da pa šolske politike ni več krojil Rim, ampak angloameriški štab v Trstu. Isto avgustovsko na-

4 22. maja 1946 je polkovnik Alfred Bowman podpisal ukaz, da se šolsko leto na slovenskih osnovnih šolah podaljša do 15. julija, na srednjih pa do 1. julija 1946. Glejte: *Uradni list Zavezniške vojaške uprave*, št. 20, 15. 6. 1946, 16.

5 Upravno navodilo. Vzgoja: okrožnica št. 4, avgust 1945, člen I, odstavek 1 in 2. *Uradni list Zavezniške vojaške uprave*, št. 12, 15. 2. 1946, 18.

vodilo je že vsebovalo tudi izrecno napoved odprtja slovenskih oz. hrvaških osnovnih in srednjih šol,⁶ kar sta oktobra 1945 potrdili okrožnici 7 in 8 z objavo temeljnih pravil njihovega delovanja.⁷ Skratka, jeseni leta 1945 se je začel pouk tako na šolah z italijanskim kot na šolah s slovenskim, ponekod v Istri pa tudi hrvaškim učnim jezikom.

Predmet razprave na sestanku je bil torej nekakšen obračun šolskega leta 1945/46. V ospredju pozornosti niso bila načelna, ampak izrazito praktična vprašanja. To je poudaril sam Simoni, ko je dejal, da je bil sestanek sklican »za obravnavo nujnih stvari in za pogovor o bližnji bodočnosti naše šole«. Ampak za zgodovinarja praktična vprašanja niso nič manj zanimiva od načelnih, saj pridejo večkrat prav pri njih na površje resnični vozli, ki pod raznimi pretvezami zavirajo in včasih celo onemogočajo izvajanje načelno že sprejetih obveznosti. Tako je bilo v preteklosti, nič drugače ni danes.

Avgustovski sestanek leta 1946 omenja tudi Alojzij Geržinič v svoji knjigi o obnovi slovenskega šolstva na Primorskem.⁸ Geržinič, ki je knjigo napisal večinoma na osnovi dokumentov iz zapuščine Srečka Barage, je verjetno razpolagal z zapisnikom sestanka, o katerem pa je zapisal le, da so na njem »obdelovali tekoče stvari«. Na srečo zapisnik hrani tudi zgodovinski arhiv Tržaškega pokrajinskega šolskega urada,⁹ kar nam daje

6 Upravno navodilo. Vzgoja: okrožnica št. 4, avgust 1945, člen VI, odstavka 7 in 8. *Uradni list Zavezniške vojaške uprave*, št. 12, 15. 2. 1946, 20.

7 Upravno navodilo. Vzgoja: okrožnica št. 7 in 8, 8. 10. 1945 (v slovenski izdaji je pomotoma naveden 6. 10.). *Uradni list Zavezniške vojaške uprave*, št. 12, 15. 2. 1946, 25–26. O zakulisnih okoliščinah nastanka teh navodil glejte: Alojzij Geržinič, *Boj za slovensko šolstvo na Primorskem za delovanja dr. Srečka Barage pri ZVU* (Buenos Aires: SKA, 1983), 46–48.

8 Geržinič, *Boj za slovensko šolstvo*, 112.

9 Headquarters Allied Military Government, 13 corps, Education division, Zapisnik z dne 6. 8. 1946, Zgodovinski arhiv Tržaškega pokrajinskega šolskega urada. Za besedilo zapisnika se zahvaljujem prof. Robertu

možnost nekoliko globljega vpogleda v nekatere politične in upravne dinamike, ki so pogojevale delo tedanje šolske administracije.

Marsičesa, npr. zakulisnih spletk, prek katerih so nekateri visoki italijanski uradniki skušali omejevati razvoj slovenskih šol, v zapisniku seveda ni najti. Za razumevanje vsebine pogovorov na obravnavanem sestanku pa je treba spomniti, da med Slovenci cone A v nekdanji Julijski Benečiji ni bilo soglasja o načinu vzpostavljanja in vodenja slovenskega šolstva. ZVU in njene izbire je namreč odkrito podpiral le protikomunistični tabor, komunistični oz. projugoslovanski tabor pa je bil do njih vsaj v prvih letih nesodelovalen in izjemno kritičen, in to kljub temu, da je oktobra 1945, nekaj dni pred zapadlostjo roka, vendarle preklical bojkot vpisovanja v slovenske šole.¹⁰ V teh okoliščinah se je angloameriška administracija pri svojem delu lahko naslonila le na šolnike, ki so izhajali iz vrst politične protikomunistične emigracije (Baraga) ali iz vrst predvojnih primorskih narodnjakov in demokratov (Kacin).

Prva zanimiva ugotovitev je, da vprašanje bodoče razmejitve na seji 6. avgusta 1946 skoraj ni bilo omenjeno. To je nenavadno, saj je denimo prihod mednarodne razmejitvene komisije v Trst marca 1946 močno razburkal šolsko življenje.¹¹ V prvih dneh avgusta, ko se je Simoni na sedežu tržaške šolske uprave

Spazzaliju, ki je v letih, ko sva bila kolega na Deželnem šolskem uradu v Trstu, urejal omenjeni zgodovinski arhiv.

- 10 Po mnenju zgodovinarke Nadje Maganja je bila tedanja šolska politika projugoslovanskega tabora zelo nevarna, saj bi utegnila celo ogroziti ustanovitev slovenskih šol. To so kasneje priznali tudi nekateri akterji te politike, npr. Dušan Hreščak. Glejte: Nadja Maganja, *Trieste 1945–1949. Nascita del movimento politico autonomo sloveno* (Trst: Krožek za družbena vprašanja Virgil Šček, 1994), 28, 33.
- 11 Glejte: Bojan Pavletič, *Prarealci iz Ulice Starega lazareta* (Trst: Mladika, 2003), 155–166.

pogovarjal s superintendanti in nadzorniki, pa je v Parizu že potekala mirovna konferenca. Le-ta je sicer trajala do 15. oktobra 1946, njeni poglobitni sklepi pa so bili od 3. julija dalje v glavnih obrisih že znani. Vedelo se je nemara tudi, da ne bodo stopili v veljavo takoj, saj je Simoni na seji uvodoma dejal, »da bomo po vsej verjetnosti prihodnje leto, vsaj na začetku, še v tej coni ...«. Sicer pa zapisnik sestanka beleži en sam izrecni odmev na bodočo razmejitev, in sicer v besedah nadzornika Ville, superintendanta puljske enklave:

Ko se je 4. maja razširila novica, da bi utegnila biti sprejeta francoska črta, je prebivalstvo in šolsko mladino obšla velika pobitost. Govorilo se je o protestih, stavki, pri kateri bi seveda sodelovali tudi dijaki. V resnici iz vsega tega ni bilo nič, in to tudi zato, ker se je spet razširilo upanje. Neki nadzornik me je vprašal, kaj bi se zgodilo, če bi junija prišle slabe novice. Izpiti mnogih dijakov bi bili kompromitirani. Mnoge družine bi zapustile Pulj in otroci ne bi mogli polagati izpitov ...

Diskusije po teh besedah ni bilo ali je zapisnikar ni zabeležil. Iz posegov večine udeležencev sestanka je dalje razvidno, da je v šolskem letu 1945/46 šolska oblast kolikor toliko dobro obvladovala razmere le v večjih mestih, a že v tržaških okoliških vaseh stvari niso bile povsem pod nadzorom, da ne govorimo o številnih bolj oddaljenih krajih na tržaškem in goriškem Krasu in v Soški dolini, kjer so si šolske pristojnosti marsikje še naprej prisvajali »*drugi uradi*« (altri uffici), kar je bil seveda evfemizem za pritiske, s katerimi so šolski odseki Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za Primorsko (PNOO) pogojevali delo šolske uprave.¹² Tržaški superintendant Rubini

12 O pritiskih in grožnjah, katerih žrtev je bil strokovni svetovalec za slovensko šolo Srečko Baraga, je v že omenjeni knjigi obširno pisal Gerži-

je na sestanku na primer najprej pohvalil sodelovanje med italijanskimi in slovenskimi učitelji v Ulici sv. Frančiška¹³ ter v Ulici Scuole Nuove,¹⁴ obregnil pa se je ob Opčine in Škedenj, kjer da »se pozna vpliv elementov, ki skušajo motiti normalen potek stvari«. Villa je s svoje strani o hrvaških šolah v Pulju poročal, da kaj veliko ne ve povedati, ker je dobra četrtna učiteljev »neodvisnih«, to pomeni, da se ne podrejuje šolski oblasti, in »ravnatelj si ne upa več obiskovati tistih šol, ker se boji za lastno varnost«. Na to je nadzornik Vittorio Furlani, sicer tudi urednik nacionalističnega časopisa *La voce libera*, dodal: »Dejstvo, da ravnatelj ne more obiskati lastnih šol, dokazuje, da je za varnost v coni A slabo poskrbljeno, kaj šele v coni B, kamor si niti pokukati ne upamo!« Srečko Baraga se je v diskusiji na to temo omejil na ugotovitev, da »dobivajo šole res ukaze s strani drugih organov, a jih je pri tem težko zalotiti.«

nič. »Bolj ko je kraj oddaljen od Trsta, manj se upoštevajo odredbe ZVU«, je pisalo v nekem zaupnem poročilu iz začetka leta 1946 (Geržinič, *Boj za slovensko šolstvo*, 57). Anton Kacin je opisal svojo izkušnjo okrožnega nadzornika na Goriškem v navzkrižnem ognju SIAU na eni strani in italijanskega šovinizma na drugi (Anton Kacin, »Po petindvajsetih letih«, v: *Koledar 1971* (Gorica: GMD, 1970), 33–40). O pogledu tedanje jugoslovanske oblasti na delo ZVU in kapetana Simonija glejte: Tone Zorn, »ZVU in slovensko šolstvo v slovenskem Primorju 1945«, *Goriški letnik, zbornik Goriškega muzeja, Juvančičev zbornik* 6 (1979), 261–274; Gorazd Bajc, »Obnovitev slovenske šole v Trstu in vpliv projugoslovanskega tabora«, *Primorski dnevnik*, 31. 1. 1999, 10–13.

- 13 ZVU je 27. oktobra 1945 obnovila slovensko osnovno šolo pri Sv. Jakobu s podružnico v Ulici sv. Frančiška 25. Slednja je bila 9. junija 1973 poimenovana po pesniku Dragotinu Ketteju (*Slovensko šolstvo na Goriškem in Tržaškem 1945–1985* (Trst: Odbor za proslavo 40-letnice obnovitve slovenskih šol v Italiji, 1986), 355).
- 14 Danes ulica Frausin. Tu je bila od oktobra 1945 slovenska osnovna šola. Dve leti kasneje se je v isto stavbo vselila tudi slovenska nižja gimnazija, kasnejša Nižja srednja šola Ivana Cankarja (*Slovensko šolstvo na Goriškem in Tržaškem*, 348–349).

Za razumevanje diskusije o »*drugih uradih*« moramo imeti pred očmi, da si je v šolskem letu 1945/46 Primorski narodno-osvobodilni odbor (PNOO) Zavezniški vojaški upravi navkljub še vedno prilaščal pristojnost za urejanje slovenskega šolstva v coni A¹⁵ in je sistematično kljuboval izbiram ZVU. Zlasti ni sprejemal »nepolitičnosti« slovenske šole v smislu, kot je to besedo razumela ZVU, in je zahteval, da bi slovenske šole delovale v duhu politične opcije, ki je po vojni prevzela oblast v Jugoslaviji. Ker je bilo takšno razumevanje »nepolitičnosti« v nasprotju z razumevanjem ZVU in je dejansko impliciralo nepriznavanje njene avtoritete, se o tem zavezniki pač niso bili pripravljene pogajati, kar pa ne pomeni, da so dejansko obvladali položaj na terenu. Ponekod, zlasti v krajih s kompaktno slovensko naselitvijo, so se šole bolj držale direktiv PNOO kot ZVU.¹⁶

15 Pri tem se je PNOO skliceval na 3. člen sporazuma med Jugoslavijo in angloameriškimi zavezniki, podpisanega v Beogradu 9. junija 1945, ki je zaveznikom dopuščal možnost uporabe že ustanovljene jugoslovanske civilne uprave (Drago Pahor, »Obnova slovenskega šolstva na Tržaškem«, v: *Jadranski koledar 1965* (Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1964), 73).

16 Pač pa je Simoni v pogovoru s predstavniki PNOO izražal pripravljenost na kompromise o nekaterih drugih vprašanjih, denimo o načinu pouka italijanščine na slovenskih šolah, o »naprednosti« programov, šolskih listinah, izbiri osebja itd. Pogovori zaradi maksimalističnih pogajalskih izhodišč PNOO niso bili posebej uspešni, kljub temu pa je ZVU v nekaterih točkah popustila. »*To so bila srečanja dveh diametralno nasprotnih gledanj in potrebni so bili veliki napor, da so se vsaj nekatera stališča zbližala,*« je napisal Drago Pahor (Pahor, »Obnova slovenskega šolstva na Tržaškem« 79). Marca 1946 je ZVU na primer zagotovila, da bo v občinah, v katerih je več kot 80 % slovensko govorečega prebivalstva, pouk italijanščine izbiran, v ostalih občinah pa bodo lahko slovenske družine pouka italijanščine oproščene, če bodo za to zaprosile. Ni pa ZVU popustila zahtevam, da se pri zgodovini na slovenskih šolah obravnava zgodovina NOB. »*Zgodovina zadnjih desetletij za zdaj ni predmet obravnave ne na italijanskih ne na slovenskih šolah. Na vrsto bo*

Glavna Simonijeva skrb, ki jo je nekajkrat poudaril tudi na seji, je bila, da bi bila javna šola obvarovana zunanjih političnih pritiskov.¹⁷ Dve načeli šolske politike ZVU sta bili namreč najpomembnejši, in sicer naj pouk poteka v maternem jeziku učencev in naj na šole ne vstopa politična propaganda. Ob tem vprašanju so De Vetta, Rubini in Villa Simoniju enoglasno zagotavljali, da razen v Tržiču¹⁸ na italijanskih šolah političnih pritiskov ni. »Vi pravite, da na italijanskih šolah ni nobene politike, nobenega hujskanja?« je vztiral Simoni. »Ne,« je bil odločen De Vetta, »kvečjemu smemo govoriti o negotovosti pri družinah, a to nima nobene zveze z rednim delovanjem šole.« Ni pa imel De Vetta istega mnenja o »slovanskih« šolah, ki da so pod udarom politične propagande, za kar je navedel primer uporabe učbenika *Naša beseda*¹⁹, ki ga je izdal PNOO v Ajdovščini za potrebe primorskega šolstva, a ga ZVU ni odobrila. De Vetta pa je priznal, da je v Gorici tudi na slovenskih šolah po »tistih štrajkih«²⁰ vse v redu. Podobnega mnenja je bil puljski skrbnik Villa, ki je obstoj zunanjih političnih pritiskov v hrva-

prišla, ko se bodo duhovi pomirili in bo mogoče to obdobje obravnavati brez predsodkov,« je zapisala ZVU v sporočilu za javnost (»Jasna šolska politika ZVU«, *Glas zaveznikov*, 9. 3. 1946, 4).

- 17 Da v šoli ne sme nastopati politika, ampak le vzgoja, je Simoni poudaril že 3. avgusta 1945 na srečanju z ravnatelji, nadzorniki in zastopniki slovenskega šolstva (Zorn, *ZVU in slovensko šolstvo v Slovenskem Primorju 1945*, 264–265).
- 18 Po besedah Vittoria Rubinija naj bi bile v Tržiču italijanske šole pod udarom. »Vedno isti rovarji iščejo pretveze za nemire, za škandale. En sam primer: čim se zapoje sto let stara himna, kakršna je Mamelijeva (ki ni bila še italijanska himna, op. a.), se že vpije, da se poje Giovinezza.«
- 19 *Naša beseda* je bila učbenik za osnove šole, ki ga je leta 1945 izdalo Poverjeništvo PNOO za Slovensko Primorje v Ajdovščini, natisnila pa ga je Zadrúžna tiskarna v Trstu.
- 20 De Vetta je tu najbrž imel v mislih dijaške stavke februarja in marca, morda pa tudi julija 1946, ko so dijaki demonstrirali proti svetovalcu

škem okolju utemeljil z odklanjanjem učbenikov ZVU, čeprav je v isti sapi omenil tudi, da družine za to situacijo krivijo njihovo domnevno prepozno dostavo.

Tesno povezano z zgornjo temo je bilo vprašanje »priznanja« obstoječih šol. Ustanovitev oz. obstoj določene šole še ni bil zadosten pogoj za njeno priznanje. Že 16. oktobra 1945 je namreč ZVU izdala tudi ukaz, v katerem je izrecno pisalo, da bodo priznane samo tiste šole z italijanskim ali s slovenskim učnim jezikom, »katere so bile redno osnovane v smislu okrožnic.«²¹ Iz poteka pogovora na avgustovskem sestanku leta 1946 je zlasti iz Simonijevih besed razvidno, da sta bila pogoja priznanja v bistvu dva: spoštovanje ZVU in njenih šolskih odredb ter sprejemanje predpisanih učbenikov. Iz nadaljevanja pogovora je razvidno tudi, da bi morebitnih »upornih« šol ZVU ne zapirala, ampak bi jih obravnavala kot zasebne in ne bi več skrbela za šolske prostore in plačevanje učiteljev.

Vprašanje »priznanja« je najbolj neposredno zadevalo slovenske šole, ki so bile znova vzpostavljene pred enim letom, pred tem pa so imele za sabo dvajsetletni prisilni premor. Načelnik zavezniškega šolskega urada se je dobro zavedal daljnosežnosti tega koraka. Dejal je namreč: »Dotaknimo se sedaj priznavanja slovenskih šol. Vse določbe, ki jih na tem področju sprejme ZVU, bo morala potrditi italijanska vlada, saj bo morala zagotoviti nadaljnje delovanje slovenskih šol. Mi moramo zato tem šolam pripraviti trdne temelje.« Te Simonijeve besede so izjemno pomembne, saj iz njih ne izhaja le, da je bilo avgusta 1946 že jasno, da bo Italiji na mirovni konferenci vrnjen del cone A, ampak tudi – in to je odločilno – da bo Italija sloven-

za slovenske šole Srečku Baragi (glej op. 23) (Geržinič, *Boj za slovensko šolstvo*, 91–92, 110).

21 Upravno navodilo. Vzgoja: okrožnica št. 9, 16. 10. 1945, člen 1. *Uradni list Zavezniške vojaške uprave*, št. 6, 15. 11. 1945, 6.

ske šole »morala« potrditi, kar je, čeprav s stisnjenimi zobmi, kasneje tudi dejansko storila.

Pravzaprav je bil Simoni v tej točki povsem na liniji s smernicami, ki jih je ZVU izdelala že marca 1946 in posredovala javnosti prek dnevnika *Glas zveznikov*²² in jih nato priložila zapisniku seje z dne 6. avgusta 1946. Iz njih izvemo, da je večina slovenskih šol v coni A, tj. 128 osnovnih in šest srednjih, že marca delovala v skladu z ZVU, le ena šestina slovenskih šol pa je bila nepriznanih in je delovala v smislu zasebnih, »politično« usmerjenih ustanov. Do začetka naslednjega šolskega leta je bilo torej treba postopek »priznavanja« zaključiti. Čim je Simoni načel to temo, se je nadzornik Vittorio Furlani branil, češ da *»to vprašanje ni v naši pristojnosti«*, ker ga mora rešiti ZVU. Anton Kacin se vprašanju ni izognil in je povedal, da *»od 40 šol, ki jih je obiskal, jih 30 v celoti izpolnjuje pogoje priznanja, tri ali štiri šole pogojev ne izpolnjujejo, za ostale pa bi bilo treba predvideti neko vmesno rešitev«*. Simoni je s Kacinovo analizo soglašal, saj je napovedal, da bodo izdelani trije sezname:

Na prvem bodo šole, ki v celoti izpolnjujejo smernice ZVU, na drugem tiste šole, ki bi lahko bile priznane, a je treba še dodatno preveriti, ali spoštujejo naše smernice, na tretjem pa šole, ki naj bi ne bile priznane, če ne priznavajo šolskih intendanc, učbenikov, programov, smernic ZVU, nimajo priznanih ali zakonito imenovanih učiteljev.

Simoni je dal v pretres tudi primer šol, *»v katerih visi Titov portret«*. Kaj z njimi? Spet se je oglasil Kacin in navedel primer šole *»visoko v hribih blizu meje, na kateri vse deluje v skladu z našimi navodili, le Titov portret visi v razredu, kar pa je dovolil civilni komisar iz Kanala ob Soči«*. Kacinova obrazložitev je prepričala

22 »Jasna šolska politika ZVU«, 4.

tudi Simonija, ki je naposled priznal, da je zadeva s Titovim portretom postranska, saj »*je mnogo bolj pomembno, da učenci sprejemajo naše učbenike*«. To zadnje Simonijevo priznanje ni bilo tako banalno, kot bi se zdelo z današnjega zornega kota, saj je imelo izobešanje Titovega portreta v času, ko so se odločale meddržavne meje, močan simboličen pomen.²³

Iz zapisnika izhaja, da je na sestanku Simoni zelo vztrajal tudi pri enotnosti šolske uprave in izrazil nezadovoljstvo nad tem, da so nekateri slovenski ravnatelji superintendante enostavno preskakovali. Na več mestih je namreč poudaril, da so italijanskim in slovenskim šolam dodeljeni sicer ločeni okrožni nadzorniki, da pa vse šole odgovarjajo eni sami šolski upravi, ki ji načelujejo pokrajinski superintendanti. Iz posegov sodelujočih na sestanku izhaja, da naj bi bilo sodelovanje med superintendanti in nadzorniki v glavnem dobro. Rubini je dejal, da je »*med njim in nadzornikom Žitkom sodelovanje naravnost vzorno*«. Iz drugih virov pa vemo, da odnosi med superintendanti in slovenskimi okrajnimi nadzorniki niso bili vedno najlažji, prej nasprotno,²⁴ a iz zapisnika to ni razvidno.

Na sestanku je tekla beseda še o drugih praktičnih vprašanjih, na primer o natečaju za slovenske učitelje. Pogovor, ki ga je zabeležil zapisnikar, je zgovoren, mestoma celo humoren. V določenem trenutku je načelnik Simoni vprašal navzoče: »*Kaj mislite o razpisu natečajeve za slovenske učitelje?*« Prvi se je oglašil Antonio Andri, svetovalec za italijanske šole: »*Gorje! S tem si priskrbimo same sitnosti. In poleg tega ne moremo prevzeti te*

23 Ni naključje, da so bili konec leta 1945 Titovi portreti v učilnicah ena od glavnih zahtev, ki so jih predstavniki PNOO iznesli Simoniju (Geržinič, *Boj za slovensko šolstvo*, 72).

24 Svetovalec za slovenske šole Srečko Baraga je na primer v pismu Simoniju maja 1947 zadržanje superintendante v Trstu označil kot »*do Slovencev sovražno*« in pri tem izrecno ožigosal prav Rubinija (Geržinič, *Boj za slovensko šolstvo*, 114).

odgovornosti. Ne smemo pozabiti, da za svoje izbire odgovarjamo.» Simoni je vztrajal: »Ampak tako bi lahko imeli vsaj neko razvrstitev učiteljev po njihovih sposobnostih. Ni rečeno, da jim potem nudimo stalno zaposlitev.« Vittorio Furlani, nadzornik italijanskih šol v Trstu, je imel pomisleke: »Zadeva je skrajno zapletena.« Tržaški superintendent Rubini je bil navidezno spravljiv in je predlagal: »Lahko bi posredovali predlog Rimu²⁵ in prosili za oblikovanje kriterijev ...«

Ostale teme pogovora na sestanku so bile: tisk učbenikov,²⁶ dodeljevanje ur suplentom, počitniške šole, poučevanje italijanščine, ki se ji je v nekaterih slovenskih krajih prebivalstvo odločno upiralo, lustracija osebja v smislu procesa defašistizacije. V zvezi z zadnjo točko so predstavniki šolske administracije tožili nad razvlečenostjo in razvodenelostjo postopkov ter ugotavljali, da v veliki večini primerov olajševalne okoliščine prevladajo nad dokaznim gradivom.

O slovenskih učiteljih in profesorjih, ki so jim projugoslovanski krogi očitali kolaboracionizem in narodno izdajstvo, na seji ni tekla beseda.²⁷ Pač pa je Simoni sodelavce vprašal za

25 Omemba Rima kaže, da odnosi s šolskim ministrstvom v Rimu niso bili pretrgani.

26 Komisija za izdajanje slovenskih učbenikov, ustanovljena pri prosvetnem oddelku ZVU, je v letih 1946–1947 poskrbela za sestavo in natis 32 učbenikov, do leta 1954 je številka narasla na 171 (*Slovensko šolstvo na Goriškem in Tržaškem*, 135–175).

27 ZVU je na pritisk projugoslovanskih sil proces lustracije raztegnila tudi na slovensko šolsko osebje. Med žrtvami tega postopka je bil na primer Alojzij Geržinič, eden najtesnejših Baragovih sodelavcev, ki je decembra 1945 moral zapustiti svoje službeno mesto (Geržinič, *Boj za slovensko šolstvo*, 54). Pritiski na ZVU so se znova povečali, potem ko je sodišče v Ljubljani 7. februarja 1946 pod obtožbo narodnega izdajstva v odsotnosti obsodilo na smrt svetovalca za slovenske šole Srečka Barago. Na te nove pritiske je ZVU marca 1946 odgovorila takole (tu navajam prevod iz angleškega izvirnika,

mnenje o nasprotnem primeru, namreč o »učiteljih, ki niso bili škvadrasti, ampak nasprotno partizani, ki so pa taki levičarski skrajneži, da prebivalstvo in šolsko mladino hujskajo proti šolskim zakonom; zanje kajpak lustracijske komisije ni, smo pa nekatere kljub temu odpustili. Katere kriterije predlagate zanje?« Rubini in Furlani sta Simoniju odgovorila previdno: »Če se v šoli obnašajo korektno ... Jaz imam italijanske učitelje, ki so komunisti in so za Jugoslavijo, ampak v šoli ne nasprotujejo našim direktivam, zato ne morem ničesar reči ...« In Rubini je dodal: »Pred dokončno odločitvijo bi jaz prej pozorno in večkrat spremljal delo učitelja v šoli, pregledal naloge učencev, šel bi po informacije k župniku, saj župniki navadno niso komunisti ...«

Na koncu se je Simoni načelnike uradov prosil, naj letnemu poročilu priložijo »etnične karte« s številom učencev.

S tem naročilom se zaključí tudi zapisnik, ki mu sledi že večkrat omenjena promemorija o šolski politiki ZVU. Morda ne bo odveč, če tu iz nje navedem sklepne stavke, ki so nekakšen povzetek Simonijevega optimističnega pogleda na šolsko problematiko na Primorskem. Takole piše:

ki je priložen zapisniku seje z dne 6. avgusta 1946 in ki se v sicer nebistvenih odenkih nekoliko razlikuje od slovenskega besedila, objavljenega marca v *Glasu zaveznikov*): »ZVU kot politično nevtralni organ ne more nastavljati ali odstavljati ljudi zgolj na podlagi tega, ali so pristaši ali nasprotniki maršala Tita. Organi ZVU so preteklost teh šolnikov skrbno preiskali in niso našli nobenega dokaza, da bi bili aktivni fašisti ali nacistični sodelavci. Brez tovrstnih dokazov bi bila njihova odstavitev seveda krivična.« (»Jasna šolska politika ZVU«, 4). Čeprav torej ZVU ni sprejela zahteve o njegovi odstavitvi, je sčasoma Baragov položaj postal nevzdržen. Noč in dan je imel ob sebi dva oborožena varnostnika v civilu. Na začetku leta 1948 je naposled emigriral v Argentino, kjer je umrl leta 1977. Kasneje so mu tudi z ideološko nasprotne strani nekateri kljub nestrinjanju z njegovimi medvojnimi izbirami priznali velike zasluge za slovensko šolstvo na Primorskem (Pavletič, *Prarealci*, 41–50).

Pomembno je, da se otroci Julijske Benečije zdaj izobražujejo v lastnem maternem jeziku, da jih poučujejo usposobljeni učitelji in da med poukom niso podvrženi političnim pritiskom in propagandi. Otroci ene in druge narodnosti imajo priložnost, da spoznavajo oba tu živeča naroda. Začela se je doba nove demokratične vzgoje.

Po podpisu mirovne pogodbe

Dva meseca kasneje, 15. oktobra 1946, se je v Parizu zaključila mirovna konferenca, 10. februarja 1947 pa je bil podpisan mirovni sporazum. Le-ta je stopil v veljavo 15. septembra 1947. Velik del Primorske in Istre je bil dokončno dodeljen Jugoslaviji, Gorica z manjšim delom Brd Italiji, vprašanje Trsta in severne Istre pa je bilo rešeno z ustanovitvijo nove države, Svobodnega tržaškega ozemlja, ki je bilo v pričakovanju imenovanja guvernerja spet razdeljeno na dve coni, cono A (Trst z okolico) pod angloameriško upravo, in cono B (severnoistrsko Primorje s Koprom, Izolo in Piranom) pod jugoslovansko upravo.

Predno si ogledamo, kakšne so bile na šolskem področju upravno-politične posledice podpisa pogodbe, je treba ugotoviti, da so se na ozemlju, ki mu je bila usojena dodelitev coni A Svobodnega tržaškega ozemlja (Trst) ali Italiji (Gorica), politične in ideološke strasti začele polagoma umirjati, saj je tudi v okviru projugoslovanskega tabora počasi zorelo spoznanje, da gre misel na nekakšno vzporedno oz. konkurenčno vodenje šolstva opustiti in raje iskati možnosti delovanja in vpliva od znotraj. Ta proces zorenja je bil dolgotrajen, je pa s časom pripeljal do uvida o šoli kot skupnem temelju narodne manjšine.

V upravnem pogledu pa je bilo dogajanje po podpisu mirovne pogodbe naslednje. Šolsko leto 1946/47 je bilo prehodnega značaja. Zahodno od Morganove črte je bila za pouk še pri-

stojna ZVU, ki pa je v krajih, za katere se je vedelo, da bodo dodeljeni Jugoslaviji, že popuščala vajeti krajevnim faktorjem. Slovenskemu šolstvu v coni A je to drugo šolsko leto prineslo razveseljivo novost, in sicer ustanovitev nižjih strokovnih šol, namenjenih otrokom, ki niso nameravali obiskovati srednjih šol.²⁸ Za Gorico je bil tozadevni odlok izdan že 9. julija 1946,²⁹ za Trst pa šele 5. marca 1947,³⁰ čeprav se je pouk dejansko začel že prej.³¹ Pomembno pridobitev je prinesel tudi ukaz ZVU št. 249 z dne 17. oktobra 1946: z njim je bil v okviru ustanove Opera asili infantili (bivši O.N.A.I.R.), namenjene upravljanju otroških vrtcev, ustanovljen »poseben odderek, ki bo skrbel za delovanje otroških domov za slovenske otroke.«³² S tem je bila v vsej Julijski Benečiji postavljena osnova za razvoj mreže

28 Ustanovitev nižjih strokovnih šol (*scuola d'avviamento*) se je izkazala za pomembno tudi leta 1962, ko so bile le-te v okviru reforme obveznega šolstva spremenjene v nižje srednje šole. Slovenci na Tržaškem in Goriškem smo namreč tako lahko razpolagali z dokaj razvejano šolsko mrežo, ki je pokrila celotno obdobje obveznega šolanja.

29 »Ustanavlja se nižja strokovna šola (*scuola d'avviamento*) trgovskega značaja s slovenskim učnim jezikom, ki bo v Gorici.« Upravno navodilo. Vzgoja: okrožnica št. 10, 9. julij 1946, člen 1. Uradni list Zavezniške vojaške uprave, II, št. 1, 1. 10. 1946, 44 (*Slovensko šolstvo na Goriškem in Tržaškem*, 91).

30 »V Trstu se ustanovita trgovska strokovna šola in industrijska strokovna šola s slovenskim učnim jezikom. Industrijski strokovni tečajji se ustanovijo v naslednjih krajih: v Nabrežini (*industrijskega značaja*), v Katinari (*trgovskega značaja*) ...« Upravno navodilo. Vzgoja: okrožnica št. 11, 5. 3. 1947. Uradni list Zavezniške vojaške uprave, II, št. 12, 15. 3. 1947, 465–466.

31 Na štirih tovrstnih šolah se je pouk začel 15. januarja 1947, na nadaljnjih dveh pa oktobra 1947 (Anton Kacin, »Slovensko šolstvo v Britsko-Ameriškem pasu svobodnega tržaškega ozemlja«, v: *Izvestje za šolsko leto 1947-48* (Trst: Zavezniška vojaška uprava, Britsko-ameriški pas Svobodnega tržaškega ozemlja, Urad za prosveto, 1948), ponatis v: *Anton Kacin. Zbornik ob stoletnici rojstva* (Gorica: GMD, 2001), 96).

32 Uradni list Zavezniške vojaške uprave, II, št. 2 bis, 20. 10. 1946, 138.

slovenskih otroških vrtcev, ki so z leti postali, kot je nedavno upravičeno zapisala ravnateljica Elizabeta Kovic, »osnova naše šole«. ³³ 1. avgusta 1947 je začel delovati prvi slovenski otroški vrtec pod ZVU, in sicer v Borštu. ³⁴

S šolskim letom 1947/48 je prišlo tudi na področju šolstva do velike spremembe, saj je 15. septembra 1947 začela veljati mirovna pogodba, podpisana 10. februarja istega leta. Vse šole bivše cone B so tedaj dokončno prišle pod Jugoslavijo in torej prevzele jugoslovansko šolsko zakonodajo in šolsko upravo. Isto se je zgodilo s šolami bivše cone A v krajih, dodeljenih Jugoslaviji, se pravi v Soški dolini, na tržaškem in goriškem Krasu, v Pulju. Jugoslovanski upravi je bila, formalno sicer začasno, zaupana tudi uprava cone B novonastalega Svobodnega tržaškega ozemlja, medtem ko so ozemlje in s tem tudi šole cone A Svobodnega tržaškega ozemlja še naprej upravljali Angloameričani. V primerjavi s stanjem pred razmejitvijo je bilo seveda njih število bistveno nižje. ³⁵ Simoni je ostal na svojem mestu do julija 1947, ko ga je zamenjal major Harry V. Anderson, njega pa je že po dobrih dveh mesecih nasledil major R. R. Leslie.

Italijanskim in slovenskim šolam v Trstu 15. september 1947 torej ni prinesel bistvenih sprememb. Korak za korakom se je slovenska šolska mreža še naprej dopolnjevala, razmere so se urejale. Poleg tega je z oktobrom 1947 na Tržaškem začelo delovati sedem novih osnovnih šol, dva dveletna trgovska

33 Elisabetta Kovic, »Otroški vrtec – osnova naše šole«, *Mladika*, št. 1–8 (2021).

34 Kacin, *Slovensko šolstvo v Britsko-Ameriškem pasu svobodnega tržaškega ozemlja*, 102.

35 Ob koncu šolskega leta 1946/47 je bilo v coni A Svobodnega tržaškega ozemlja 34 slovenskih osnovnih šol, štiri nižje strokovne šole, ena srednja šola, višja realna gimnazija in trgovska akademija (Kacin, *Slovensko šolstvo v Britsko-Ameriškem pasu svobodnega tržaškega ozemlja*, 94–96).

strokovna tečaja (na Opčinah in Proseku), v nadaljevanju šolskega leta pa še osem slovenskih vrtcev.³⁶ Na začetku šolskega leta 1947/48 je zato zavezniška uprava cone A Svobodnega tržaškega ozemlja dotedanje ukaze in navodila, povezane s slovenskim šolstvom, združila v eno samo uredbo,³⁷ nekakšno enotno besedilo, s čimer je, kot je ugotovila prof. Marija Kacin v svoji študiji o slovenskem šolstvu na Primorskem, »postavila slovenske šole na trdnejšo zakonsko osnovo«.³⁸ Med drugim je omenjena uredba v 4. členu v Trstu ob realni gimnaziji in trgovski akademiji z letom 1947/48 ustanovila še slovensko učiteljske, s čimer je bila postavljena nujno potrebna osnova za oblikovanje učiteljskega kadra, brez katerega bi se osnovna šola seveda ne mogla razvijati.

Tudi šolsko leto 1948/49 v Trstu ni bilo brez pozitivnih novosti. Ustanovljena je bila še ena slovenska osnovna šola, poleg tega pa je slovenska realna gimnazija dobila klasično vzporednico, kar je za slovenske dijake predstavljalo pomembno dopolnitev vzgojno-izobraževalne ponudbe. Vse to seveda ne pomeni, da je bilo obdobje Svobodnega tržaškega ozemlja (1947–1954) za slovensko šolo na Tržaškem ena sama idila. Težav in poskusov njenega omejevanja ni manjkalo.³⁹ Toda na splošno je nadaljevanje britansko-ameriške uprave slovenskim šolam na Tržaškem omogočilo, da so sedem let kasneje

36 Kacin, *Slovensko šolstvo v Britsko-Ameriškem pasu svobodnega tržaškega ozemlja*, 102–103.

37 Ukaz št. 18, Slovenske šole. *Uradni list Zavezniške vojaške uprave*, Britsko ameriška cona, Svobodno tržaško ozemlje, II, št. 6, 11. 11. 1947, 75–78.

38 Marija Kacin, *Primorska šola na prepihu. Ob 65-letnici obnovitve* (Gorica: GMD, 2011), 87.

39 Kot primer navajam zaprtje 22 razredov slovenskih osnovnih šol, ki ga je na začetku šolskega leta 1949/50 določil načelnik vzgojnega urada Andri. Kasneje je ZVU ta ukrep deloma omilila (»Slovensko šolo bomo čuvali kot punčico svojega očesa«, *Katoliški glas*, 30. 11. 1949, 1).

londonskim pogajalcem prinesle v doto sveženj doslednih in v sebi zaključenih zakonskih in normativnih ukrepov, ki jih je Posebni statut, priložen Londonskemu memorandumu, povzdignil na raven meddržavnega dogovora.

Povsem drugačne posledice je 15. september 1947 prinesel Slovincem na Goriškem. Z mirovno pogodbo se položaj slovenske manjšine in slovenske šole na Goriškem ni izboljšal, ampak, nasprotno, poslabšal. S prihodom italijanske uprave so bili namreč tu razveljavljeni vsi dotedanji ukrepi Zavezniške vojaške uprave. Mar je to pomenilo, da so po komaj dveh letih od svoje ponovne vzpostavitve slovenske šole že tvegale ukinitve? Mislim, da bi si Italija v resnici takega koraka ne bila mogla privoščiti, kar pa ne pomeni, da se v okviru italijanske politike in administracije takšne skomine niso pojavljale. Slovenska šola na Goriškem se je dejansko 15. septembra 1947 znašla v pravnem vakuumu⁴⁰ in njena prihodnost je bila negotova.

Te nevarnosti so se Slovenci ne glede na politično orientiranost dobro zavedali že pred 15. septembrom 1947. Prva je v tem smislu nastopila Slovenska demokratska zveza, ki je že 21. maja 1947 naslovila na predsednika italijanske vlade in na predsednika ustavodajne zbornice spomenico, v kateri je stala tudi zahteva, da se »*zajamči Slovincem pouk v maternem jeziku v osnovnih in srednjih šolah*«. ⁴¹ Tri dni po prihodu Italije, 18. septembra, je italijanski ministrski predsednik De Gasperi

40 Po mnenju pravnika Danieleja Bonamoreja so vakuum dejansko zapolnjevale uredbe ZVU, zlasti uredba št. 18 z dne 8.11. 1947. Uredba se je formalno nanašala le na Trst, v resnici pa se je po njej, čeprav nerada, *de facto* ravnala tudi italijanska šolska uprava v Gorici. S tem Bonamore potrjuje tezo J. Simonija, ki je na seji 6. 8. 1946 dejal, da bo italijanska država »morala« upoštevati to, kar bo določila ZVU (Daniele Bonamore, *Disciplina giuridica delle istituzioni scolastiche a Trieste e Gorizia* (Milan: Giuffrè, 1979), 121–122).

41 Kacin, »Dolga pot do zakona za slovenske šole«, 80.

sprejel delegacijo levičarske Demokratične fronte Slovencev, ki ji je obljubil, da bo vprašanje slovenskega šolstva vlada preučila »*skupaj s celotnim manjšinskim problemom*«. ⁴² Istega dne je novo spomenico De Gasperiju poslala tudi Slovenska demokratska zveza. ⁴³ Ker s strani italijanske vlade v zvezi s slovensko šolo ni bilo nobenega formalnega zagotovila, sta oktobra 1947 dr. Anton Kacin in dr. Avgust Sfiligoj šla v Rim, kjer sprejema pri De Gasperiju sicer nista dočakala, sta pa »*pri ravnatelju oddelka za kulturno izmenjavo Giovanniju Ferrettiju dosegla brzojavno odredbo, da se mora pouk na vseh slovenskih šolah nadaljevati*«. ⁴⁴

Šole so bile torej rešene, njihov razvoj pa oviran in upočasnen. Nekatere vladne poteze so bile izrazito samovoljne, krivične in za slovensko šolo izjemno škodljive. Tako je na primer odredba, izdana novembra 1949, prisilila optante, ki so pri opciji za italijansko državljanstvo prekrizali italijanščino kot občevalni jezik (*lingua d'uso*), da so svoje otroke prepisali na italijansko šolo. Slovenska šola na Goriškem je tako na mah izgubila okoli 100 učencev. ⁴⁵ Skratka, dejstvo, da je od leta 1947 pa vse do leta 1961, ko je italijanski parlament po dolgih in mučnih prizadevanjih slovenskih šolnikov in politikov vendarle sprejel zakon za slovenske šole (št. 1012 z dne 19. julija 1961), slovenski pouk v goriških šolah na mesto na zakonih slonel na brzojavnih odredbah, ni bilo nekaj nedolžnega. In ta zakonski vakuum je za slovenske šole na Goriškem trajal štirinajst let. O zakonskem vakuumu smemo za obdobje 1954–1961 govoriti

42 »Slovenska delegacija protestira pri De Gasperiju«, *Primorski dnevnik*, 23. 9. 1947, 1.

43 Kacin, »Dolga pot do zakona za slovenske šole«, 80.

44 Avgust Sfiligoj, *Slovenska demokratska zveza v Gorici 1947–1969* (Gorica: samozaložba, 1969), 26.

45 Polde Kemperle, »Pravda za slovenske šole«, *Katoliški glas*, 21. 12. 1949, 1; Marija Kacin, *Primorska šola na prepihu*, 91.

tudi v zvezi s slovenskimi šolami na Tržaškem, vendar je v tržaškem primeru vakuum blažil obstoj obvezujočih mednarodnih dogovorov.

Zaključek

Skratka, slovenska šola v Italiji je bila kot celota spet obravnavana šele od leta 1961 dalje, in še to seveda brez Benečije, kjer je pravico do šolanja v lastnem maternem jeziku priznal komaj zakon 38 iz leta 2001. Da pa položaj v Trstu pravno-politično vendarle leta 1961 še ni bil enak niti onemu v Gorici, priča dejstvo, da so se specifične šolske zaščitne norme, pa tudi obveznosti obeh matičnih držav do manjšinskih šol (Jugoslavije do slovenske manjšine v Italiji, Italije do slovenske in hrvaške manjšine v Jugoslaviji), navedene v Londonskem memorandumu oz. kasnejših dvostranskih dogovorih, ki so iz memoranduma izhajali, aplicirale le v Trstu, ne pa v Gorici, kaj šele v Benečiji. To stanje je bilo delno preseženo z Osimskimi sporazumi iz leta 1975, kar se tiče obveznosti matičnih držav do lastnih manjšin, pa pravzaprav šele s sporazumom med italijanskim in slovenskim ministrstvom za šolstvo, podpisanim v Ljubljani 25. maja 1995, Slovenci v Benečiji pa so državno dvojezično šolo dočakali šele septembra leta 2001. Šele takrat se je krog, katerega glavne obrise so angloameriški zavezniki načrtali avgusta 1945, vsaj zasilno sklenil.

*Viri in literatura**Arhivski viri*

Arhiv Pokrajinskega šolskega urada v Trstu.

Časopisni viri

Glas zaveznikov, 1946.

Katoliški glas, 1947, 1949.

Primorski dnevnik, 1947, 1999.

Uradni list Zavezniške vojaške uprave, 1945–1947.

Literatura

Bonamore, Daniele. *Disciplina giuridica delle istituzioni scolastiche a Trieste e Gorizia*. Milan: Giuffrè, 1979.

Geržinič, Alojzij. *Boj za slovensko šolstvo na Primorskem za delovanja dr. Srečka Barage pri ZVU*. Buenos Aires: SKA, 1983.

Kacin, Anton. »Slovensko šolstvo v Britsko-Ameriškem pasu svobodnega tržaškega ozemlja«. V: *Izvestje za šolsko leto 1947–48*. Trst: Zavezniška vojaška uprava, Britsko-ameriški pas Svobodnega tržaškega ozemlja, Urad za prosveto, 1948, 3–7. Ponatis v: *Anton Kacin. Zbornik ob stoletnici rojstva*. Gorica: GMD, 2001, 92–102.

Kacin, Anton. »Dolga pot do zakona za slovenske šole«. V: *Koledar 1962*. Gorica: GMD, 1961, 77–82.

Kacin, Anton. »Po petindvajsetih letih«. V: *Koledar 1971*. Gorica: GMD, 1970, 33–40.

Kacin, Marija. *Primorska šola na prepihu. Ob 65-letnici obnovitve*. Gorica: GMD, 2011.

Kovic, Elisabetta. »Otroški vrtec – osnova naše šole«. *Mladika*, št. 1–8, 2021.

Maganja, Nadja. *Trieste 1945-1949. Nascita del movimento politico autonomo sloveno*. Trst: Krožek za družbena vprašanja Virgil Šček, 1994.

Pahor, Drago. »Obnova slovenskega šolstva na Tržaškem«. V: *Jadranski koledar 1965*. Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1964.

Pavletič, Bojan. *Prarealci iz Ulice Starega lazareta*. Trst: Mladika, 2003.

Sfiligoj, Avgust. *Slovenska demokratska zveza v Gorici 1947–1969*. Gorica: samozaložba, 1969.

Slovensko šolstvo na Goriškem in Tržaškem 1945–1985. Trst: Odbor za proslavo 40-letnice obnovitve slovenskih šol v Italiji, 1986.

Zorn, Tone. »ZVU in slovensko šolstvo v slovenskem Primorju 1945«. *Goriški letnik, zbornik Goriškega muzeja, Juvančičev zbornik* 6 (1979), 261–274.

*“Schools are no Place for Political
Propaganda” (J. P. Simoni)*

*Slovenian Education in the Regions
of Trieste and Gorizia Before and
After the Signature of the Paris Peace
Treaty in the Light of the Minutes of
the Session on Current Educational
Concerns of 6 August 1946*

Summary

The starting point of the article are the minutes of the session held on 6 August 1946 at the headquarters of the Allied Military Government (AMG). The session was intended for the review of the first school year after the liberation from Nazifascism in the territory that belonged to the Zone A of the former Julian March. The minutes are kept in the historical archives of the Trieste provincial office for Slovenian education and have never before been the subject of historical analysis. They reveal the school system's main difficulties, which were the subject of a fierce clash of different political factors in the immediate post-war period: the role of the AMG and, in particular, captain John P. Simoni, the role of superintendents, school counsellors and supervisors, the question of jurisdiction in the governance

of Slovenian schools, their legal recognition, the criteria for the appointment of teachers, the role of Slovenian anti-communist refugees in the organisation of Slovenian education, the problem of textbooks and curricula, the understanding of the political or non-political nature of public education. The author compares the findings obtained from these minutes with the findings of the scientific literature on the same topic. In the second part, the author touches on the changes that occurred after 15 September 1947, when the provisions of the Paris Peace Treaty came into force. He concentrates in particular on the various consequences of this historic step for the Slovenian schools in the regions of Trieste, which continued to be governed by the AMG for another seven years, and Gorizia. The schools continued to operate under the Italian government, but in a sort of legal vacuum, which was not filled until the adoption of Law No. 1012 in 1961, which incorporated the Slovenian schools in the regions of Trieste and Gorizia in the Italian legal order. In that respect, the author finds that the normative and administrative decisions adopted by the Anglo-American allies in the first post-war years in relation to the Slovenian education in Zone A of the former Julian March were the basis on which the Slovenian schools relied even later, when the territory of the former Zone A was assigned to the Republic of Italy. He also notes that the differences between the supporters and opponents of the education policy of the Allied Military Government were mitigated over time and converged on the view of the school as the common ground of the national minority.